

ken, zeker zulke stugge als het onderhavige, met het epitheton 'een must' opsieren, maar door dat in dit geval na te laten zou mijns inziens iedere bona fide bespreker zichzelf een testimonium paupertatis uitreiken.

J.J. Poelhekke

L.C. Palm, ed., *Alle brieven van Antoni van Leeuwenhoek. The Collected Letters of Antoni van Leeuwenhoek*, X, 1694-1695 (Lisse: Swets en Zeitlinger, 1979, 360 blz., 15 blz. ill., f185,—, ISBN 90 265 0285 0).

De bespreking van deel X van de verzamelde brieven van Antoni van Leeuwenhoek is in het jaar van de herdenking van zijn driehonderdvijftigste geboortedag aan de orde gekomen, kort voor de publikatie van het elfde deel. Het leek wenselijk een kort overzicht over het ontstaan van deze serie te geven, gezien de aandacht die in 1983 aan zijn persoon en werk is besteed.

In 1931 werd onder auspiciën van de Koninklijke Academie van wetenschappen, in samenwerking met de redactie van het *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde*, een commissie ingesteld die tot taak had de herdenking van Leeuwenhoeks geboortedag in het jaar 1932 voor te bereiden, onder meer met een kritische uitgave van zijn verzameld werk. Verder zou voor deze herdenking een tentoonstelling worden ingericht in het Museum voor onderwijs te 's-Gravenhage, onder leiding van dr. A. Schierbeek. Ook in Engeland was belangstelling voor Van Leeuwenhoek, in het bijzonder bij Clifford Dobell, een microbioloog die sedert zijn prille studententijd, in 1909, geboeid was geraakt door Van Leeuwenhoeks scherpe waarnemingen van de 'kleine deeltjes'. Dobell ontdekte dat de Royal Society in Londen nog twee en dertig brieven van Antoni van Leeuwenhoek herbergde, die niet in bestaande bibliografieën waren opgenomen. Vanzelfsprekend had de commissie grote belangstelling voor Dobells ontdekking. Besloten werd te trachten zoveel mogelijk brieven in Nederland en Europa op te sporen, om deze tezamen met het reeds gedrukte materiaal opnieuw in een serie te publiceren.

De commissie kreeg te maken met een zeer onoverzichtelijk materiaal. Van Leeuwenhoek had een verwarrende wijze van mededelen van zijn vondsten. Alles wat hij door zijn microscoopjes zag werd onmiddellijk beschreven in bloemrijk zeventiende-eeuws Nederlands (hij kende Engels, Latijn noch Frans) en deze brieven werden verzonden aan de secretaris en leden van de Royal Society, of aan 'verscheide hoge standspersonen en geleerde luijden'.

Deze brieven en vele ontwerpbriefjes zijn in de loop der tijden her en der verspreid. G. van Rijnberk, voorzitter van de commissie deed in 1934 een oproep in het *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde* om brieven en archieven betreffende Van Leeuwenhoek en andere Nederlandse geleerden in binnen- en buitenland op te sporen. Deze oproep herhaalde hij op het tiende internationale congres voor de geschiedenis der geneeskunde dat in 1935 te Madrid werd gehouden.

Dankzij de geestdriftige inzet van de commissie, in het bijzonder door de ijver en kennis van Schierbeek, die het materiaal ordende en toegankelijk maakte voor de onderzoeker, kwam in 1939 het eerste deel gereed, een en twintig brieven, geschreven tussen 1673 en 1676. In 1941 verscheen het tweede deel, de volgende zagen in respectievelijk 1948, 1952, 1958, 1961, 1965, 1967 en 1975 het licht.

In de loop van de jaren onderging de commissie verschillende wijzigingen in haar leden.

De editie van de delen is echter uitgevoerd volgens de richtlijnen, die de commissie destijds had opgesteld. De volgorde van de brieven moest chronologisch zijn. Ofschoon Van Leeuwenhoek van de hak op de tak sprong met de vermelding van zijn waarnemingen, werd toch besloten te werken met verwijzingen, liever dan zijn brieven uiteen te halen voor systematisering op onderwerp.

Voor diverse onderwerpen moesten specialisten worden aangetrokken, aangezien Van Leeuwenhoek zijn microscoopje op zeer verschillend materiaal richtte. Ook moest er op worden gelet, dat sommige duistere passages voor moderne onderzoekers duidelijk werden, zoals Clifford Dobell had bewezen met de herkenning van door Van Leeuwenhoek waargenomen protozoën.

Veertig jaren zijn verstreken sinds de Leeuwenhoek commissie begon. Zij is erin geslaagd de oorspronkelijke doelstellingen te blijven volgen. Ook konden de delen van de serie bij dezelfde uitgever Swets en Zeitlinger worden gepubliceerd, op hetzelfde papier worden gedrukt, met behoud van dezelfde bladspiegel. Men vindt bij deel X wederom een Nederlandse en Engelse tekst naast elkaar op twee pagina's met voetnoten onder aan de bladzijde en met de vermelding van de onderwerpen en figuren in margine. Het geheel is in linnen gebonden, maar de nood der tijden kondigde zich in 1979 al aan! Het formaat is iets kleiner.

Deze serie, en ook het tiende deel, heeft een internationaal cachet, men neemt zo'n volume met eerbied in de hand. Het is verzorgd, overzichtelijk en fraai, niet alleen de nagedachtenis van Van Leeuwenhoek, maar ook de huidige Nederlandse wetenschapsbeoefenaars waardig.

In 1979 was G.A. Lindeboom voorzitter van de Leeuwenhoek commissie. Evenals in de voorgaande veertig jaar kon de commissie een beroep doen op haar leden of experts buiten de commissie, voor opheldering van problemen in de tekst van de brieven. De redacteur, L.C. Palm, heeft een belangrijk aandeel in het tot stand komen van de annotaties gehad. Damsteegt heeft de transcriptie van de brieven van Van Leeuwenhoek verzorgd. Het zeventiende-eeuwse Nederlands is voor de lezer niet altijd duidelijk, Damsteegts taalkundige noten zijn hierbij onmisbaar.

Antoni van Leeuwenhoeks werk is boeiend voor degene, die de moeite neemt zich in zijn beeldende wijze van schrijven te verdiepen. Een ieder die in de 'kleine wereld' belang stelt, zal zich verbazen over wat deze grote Nederlandse onderzoeker met zijn eenvoudige microscoopje wist waar te nemen. In 1982 werd wederom zijn geboortedag herdacht, met een tentoonstelling in zijn geboortestad Delft en een expositie in het Museum Boerhaave te Leiden.

De voorafgaande delen van de verzamelde brieven zijn nog te verkrijgen. De serie is uiteraard kostbaar, maar de werken zijn de prijs alleszins waard. Het is te hopen, dat de tien delen, die nog op het programma staan, regelmatig en in even fraaie vorm zullen blijven verschijnen, opdat gehandhaafd wordt wat Leeuwenhoeks werk in wezen is: wereldliteratuur.

A.M. Luyendijk-Elshout

J. Stouten, *Willem Anthonie Ockerse (1760-1826). Leven en werk. Het bewogen leven van een verlicht 'Bataafs' politicus, letterkundige, predikant en wijsgeer en zijn veelzijdig oeuvre op de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw* (Amsterdam, Maarsen: APA-Holland Universiteits Pers, 1982, xiii + 342 blz., f67,50, ISBN 90 302 1242 X).